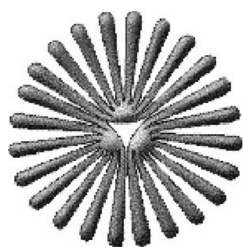

الحمد لله
البرحمين

دانشگاه پیام نور

دانشکده: الهیات و علوم اسلامی

گروه علمی: قرآن و حدیث

رشته نهج البلاغه

آسیب شناسی اخلاق اجتماعی در نهج البلاغه

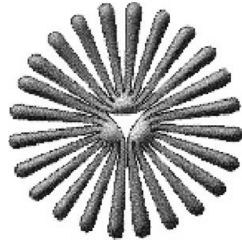
نگارش: الیاس محمدی

استاد راهنما: دکتر محمدصادق جمشیدی

استاد مشاور: دکتر سید محمد میردامادی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد « M.A »

تابستان 1390

دانشگاه پیام نور

دانشگده الهیات و علوم اسلامی

گروه علمی : قرآن و حدیث

عنوان پایان نامه : آسیب شناسی اخلاق اجتماعی در نهج البلاغه

نگارش : الیاس محمدی

استاد راهنما : دکتر محمد صادق جمشیدی

استاد مشاوره : دکتر سید محمد میردامادی

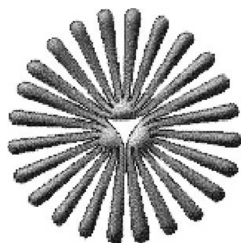
پایان نامه :

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته : نهج البلاغه (اصول دینی و معارف علوی)

ماه و سال :

تابستان 1390

دانشگاه پیام نور

بسمه تعالی

تصویب نامه / رساله

پایان نامه / رساله تحت عنوان: آسیب شناسی اخلاق اجتماعی در نهج البلاغه

که توسط در مرکز تهیه و به هیات داوران ارائه گردیده است مورد تأیید می باشد

تاریخ دفاع: نمره: درجه ارزشیابی:

اعضای هیات داوران:

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ علمی	امضاء
1	استاد راهنما	دکتر محمدصادق جمشیدی	استاد یار	
2	استاد مشاور	دکتر محمد میردامادی	استاد یار	
3	استاد داور	دکتر علیرضا اژدر	استاد یار	
4	نماینده گروه آموزشی			
5	نماینده تحصیلات			
6	نماینده مدیریت آموزشی و تحصیلات تکمیلی			

تقدیم به:

قطب عالم امکان، چراغ کائنات عرشیان، چشمه جوشان حیات فرشیان، رموز ممکنات
دهریان و سفینه النجاه بحریان حضرت صاحب الامر حجت ابن الحسن العسکری (عج)

و تقدیم به :

آنانی که بر فطرت اسلامی و الهی ما پای فشرده و ما را آنگونه که شایسته ی پیروی از
ولایت اهل بیت (ع) است پرورش دادند . والدینی که مرا با آغوشی باز به میدانهای جهاد
می فرستادند و در راه خدا محبت مادرانه و پدرانه در آنها تأثیری نمی گذاشت و راست
قامت ایستادند که مرا وادار به استقامت نمودند پدر مرحوم و مادر عزیزم.
خوشنودی پروردگار در خوشنودی شماست ، شما را سپاس و ثنا می گویم.

و تقدیم به :

به روح مقدس حاج اقا ابوترابی که اولین جرقه انوار قدسیه نهج البلاغه را در تاریکهای
زندان به قلب ما تاباند. (روحش شاد)

تقدیر و تشکر:

خداوند تبارک و تعالی را ثنا می گویم که توفیق نصیب راه گردید و شمه ای از فیوضات چشمه غدیر به این حقیر سرا پا تقصیر نوشاندند و گلوی تشنه ام را عطشی بر طرف نمودند و مرا از عنایت خاصه خویش در کسب علم در این رشته مقدس عطا نموده تا با تمام مشکلات مخصوصی که داشتم با موفقیت فارغ التحصیل شوم.

در این جا بر خود واجب و لازم می دانم که از راهنمایی ها و محبت های بی دریغ و دلسوزانه اساتید بزرگواری که قداست گفتار و نیکویی اعمال آنها انشاء... مورد مرضات خدای رحمان است . جناب آقایان : دکتر سید محمد میردامادی و حجت السلام و المسلمین دکتر جمشیدی که با رهنمودها و ارشادات علمی دقیق و صبر و حوصله بی بدیلشان حقیر را در تدوین این پایان نامه مساعدت و یاری نمودند نهایت سپاسگزاری و امتنان را به عمل آورم.

از ساحت قدسی رب الارباب ادامه عزت و توفیقات آنان در این سلوک الی... خواستارم.

در پایان از کلیه عزیزانی که مرا در تدوین این تحقیق یاری نمودند نهایت تقدیر و سپاسگزاری را به عمل می آورم.

علائم اختصاری :

(ص) : صلی الله علیه و آله و سلم

(س) : سلام الله علیها

(ع) : علیه السلام

(ره) : رحمت الله علیه

بی تا : بدون ذکر تاریخ نشر

بی نا : بدون ذکر ناشر

بی جا : بدون ذکر محل نشر

[ ] : آیات قرآن، خطبه ها ، نامه ها ، کلمات قصار ، احادیث

{ } : ترجمه

« » : نقل قول مستقیم

ح : حدیث

ج : جلد

ص : صفحه

صص : صفحات

هـ - ش : هجری شمسی

هـ - ق : هجری قمری

م : میلادی

چکیده:

با توجه به اهمیت و ارجمندی بحث اخلاق که از اهداف پیامبر عظیم الشان اسلام (ص) قلمداد گردیده و حفظ جامعه به عنوان بستر مهم زندگی بشر که هر چه بستر سالمتر باشد، انسانها در امنیت و آرامش بیشتری خواهند بود جایگاه شناخت آسیب های اجتماعی که هم به گونه جامع شناخته شوند و هم راهکاری برای رفع آنها ارائه گردد از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد، و بدین منظور از بزرگان کلام و اخلاق مدد گرفتن یک ضرورت است، لذا به نهج البلاغه این کلام ارجمند شخصیت والای بشری و انسان به حق و کامل الهی، یعنی امیر المؤمنان علی (ع) روی آورده شده و هدف توجه به این امر مهم آن است که امام علی (ع) بطور مستقیم و غیر مستقیم عوامل آسیب رسان، مانند: تکبر، تبعیض، تعصب، فتنه، ظلم را در بیانات خود بویژه در نهج البلاغه منعکس فرموده و با متوجه ساختن خواننده به مسایل اخلاقی، صفات ممدوح، مانند عدالت، تواضع، امنیت، مشورت و.... به منظور حفظ کرامت جامعه و پالایش آن مورد عنایت قرار داده اند، که با مدد الهی در پایان نامه به گوشه ای از آن گستره دست یافته و جرعه ای از ارشادات آن بزرگوار نوش نموده، تا رهنمودی گر چه مختصر برای تسهیل راه و اصلاح جامعه عرضه گردد.

واژگان کلیدی:

- 1- قرآن
- 2- نهج البلاغه
- 3- آسیب شناسی
- 4- اخلاق اجتماعی
- 5- الگوی رفتاری

فرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول کلیات
2	1.1.1 مقدمه
5	1.1.2 اهمیت و ضرورت تحقیق
8	1.1.3 سؤالات
8	1.1.4 فرضیات
9	1.1.5 پیشینه تحقیق
10	1.1.6 اهداف تحقیق
11	1.1.7 روش تحقیق
12	1.1.8 محدودیت های تحقیق
	فصل دوم (آفات و آسیب های اجتماعی)
15	بخش اول (تکبر)
16	مقدمه فصل
16	تکبر
16	2.1.1 معانی، تکبر
18	2.1.2 تکبر ، صفت شیطانی
22	2.1.3 درجات کبر
27	2.1.4 کراهت کبر
28	2.1.5 علی (ع) و عزل فرماندار متکبر

37	بخش (دوم تبعیض)
38	2.2.1 معانی تبعیض
39	2.2.2 تبعیض
40	2.2.3 عدم رعایت انصاف
46	2.2.4 آفت تبعیض
47	بخش سوم (تعصّب)
48	2.3.1 تعریف و معانی تعصّب
50	2.3.2 ارتباط تعصّب و جامعه
51	020303 عصبیت مذموم
54	2.3.4 عصبیت ممدوح
59	بخش چهارم (فتنه)
60	2.4.1 تعریف فتنه
61	2.4.2 جایگاه فتنه
65	2.4.3 هوشیاری در برابر فتنه
70	2.4.4 افتادن در فتنه
77	بخش پنجم (ظلم)
78	2.5.1 ظلم
78	معانی ظلم
81	2.5.2 ریاضت نفس
83	2.5.3 اصلاح والی
84	2.5.4 مستمندان

85	2.5.5. تقوای الهی
86	2.5.6. عقوبت ظالم
88	2.5.7. تبعیت رعیت از والی
88	2.5.8. امر به معروف و نهی از منکر
90	2.5.9. تبعیت مأموم از امام
92	2.5.10. حفظ بیت المال
92	2.5.11. علاج ظلم
94	2.5.12. نتیجه گیری

فصل سوّم (صفات ممدوح اخلاق اجتماعی)

99	بخش اول (عدالت)
100	مقدمه
101	عدالت
101	3.1. معانی عدالت
101	3.1.1. تعادل اجتماع
102	3.1.2. عدالت در نظام آفرینش
104	3.1.3. مصداق عدالت
105	3.1.4. عدالت و قوام جامعه
107	3.1.5. عدالت و تقرب به خدا
109	3.1.6. عدالت و امنیت
110	3.1.7. عدالت و معنویات
111	3.1.8. عدالت والی

113	3.1.9. رعایت حقوق رعیت توسط والی
115	3.1.10. امانت داری
115	3.1.11. نظارت و کنترل
117	3.1.12. مجازات والیان خیانکار
119	3.1.13. عدالت و جود (بخشش)
121	بخش دوم (مشورت)
122	مشورت
122	3.2.1. معانی مشورت
122	3.2.2. مشورت و عمل
124	3.2.3. شرایط مشاور
126	3.2.4. مشورت در اسلام
127	3.2.5. خرد جمعی
129	3.2.6. فضیلت مشاوره
133	بخش سوم (تواضع)
134	3.3.1. معانی تواضع
134	3.3.2. رفتار متواضعانه
137	3.3.3. فضیلت تواضع
141	3.3.4. تواضع صفت پیامبران و ملائکه
146	بخش چهارم (بخشش (عفو))
147	3.4.1. معانی : بخشش و عفو
147	3.4.2. بخشش و عفو الهی

150	3.4.3. تمسک به عفو الهی
152	3.4.4. اصلاح خویش و عفو الهی
154	3.4.5. عفو و عیب پوشی از دیگران
155	3.4.6. بخشش اندک
159	بخش پنجم (حلم) (صبر))
160	3.5.1. معانی صبر
161	3.5.2. ارزش صبر
162	3.5.3. انواع صبر
164	3.5.4. صبر و استقامت
168	3.5.5. ضرورت صبر
	فصل چهارم (جمع بندی، نتیجه گیری، پیشنهادات، منابع و مأخذ)
176	جمع بندی و نتیجه گیری
184	پیشنهادات
185	فهرست منابع و مأخذ

Filename: فهرست پایان نامه محمدی
Directory: C:\Users\IT PARDAZ\Desktop
Template: C:\Users\IT
PARDAZ\AppData\Roaming\Microsoft\Templates\Normal.dotm
Title:
Subject:
Author: MRT
Keywords:
Comments:
Creation Date: 08:31:00 2012/07/02 ق.ظ
Change Number: 377
Last Saved On: 09:47:00 2012/13/02 ق.ظ
Last Saved By: IT PARDAZ
Total Editing Time: 59 Minutes
Last Printed On: 09:47:00 2012/13/02 ق.ظ
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 13
Number of Words: 1,087 (approx.)
Number of Characters: 6,200 (approx.)

فصل اول:

کلیات

1.1. کلیات

1.1.1. مقدمه :

کتاب شریف و گرانسنگ نهج البلاغه که خداوندگار سخن در بهترین و بدیع ترین آرایش به سبک آیات و بینات باریتعالی که بحق زائیده و تربیت یافته حریم بارگاه جل و اعلاست که پس از قرآن مجید شیواترین و نیکوترین مطالب و مباحث را در راستای هدایت و تربیت اخلاقی و ایمن سازی از بحرانهای روحی و روانی و اجتماعی انسان به سوی کمال و سعادت ابدی ، یعنی همان رسیدن به الی مطلوب که پیامبران و اولیای الهی نهایت سختی ها را تحمل نمودند ، و در رسیدن به مقام قرب و کمال از هیچ کوششی فرو گذار نکرده بلکه در این رهگذر آسیب هایی به وسعت تمامی مصایبی که بر نوع بشر آمده تحمل نمودند ، در این کتاب به ودیعه گذاشته است .

آنچه بیش از همه باعث علو درجات و رفعت جایگاه نهج البلاغه تا اخ القرآن گردیده و از میان تمامی کتب و سخنوری استادان سخن و کلام از رفیع ترین و بالاترین اعتبار و ارزش برخوردار گردیده، همان است که مقام والا و صفات حمیده و جلیله صاحب این کتاب شریف بعنوان انسانی کامل و خلیفه ... الاعظم و اخ الرسول (ص) و نفس الرسول (ص) می باشد .

حضرت مولی الموحدین امیر المؤمنین علی (ع) تنها شاخص دوران فترت بعد از رسول اکرم (ص) بیشترین ارتباط و قرب با معدن و منبع و مکتب وحی داشته ، اولین و برترین حافظ ، کاتب و مفسر کلام و سخن الهی است و نخستین شخصیتی که در نهایت خلوص و با تمام وجود ندای شارع شریعت را با جان و دل لبیک گفته و از اولین ایمان آورندگان به آن گردید.

پر واضح است که تمامی گفتار و کردار و اعمال و رفتار این اسوه تقوی و پاکدامنی که دارای همه صفات حمیده است و همه شئونات زندگی این انسان ملکوتی و وارسته ، همان کسی که در شب

های تار در محراب عبادت بکاء و در شدت جنگ و در گیری ضحاک ، برای دیگر انسانها الگویی بس خدایی و سر مشقی مصطفایی (ص) است . این انسان کامل و خدایی که جمیع شخصیت‌های اسلامی و غیر اسلامی زبان به تحسین وی گشوده اند .

مایه مباهات و تقدیس پروردگار و رسولش حضرت محمد (ص) است و دیگران جیره خواران سفره پر تنعم او و در قیاس با ایشان چون شاگردانی نو پا و تاتی کنندگان بیش نیستند. آنچه مسلم است این است که مولای بیان در سایه شناخت و معرفت و آگاهی به حق تعالی جل و اعلی و ذوب در انوار هدایت و عنایات الهیه به چنین جایگاه رفیع رسید.

لذا این گونه خواهد بود که جویندگان حریم وصل و تشنه گان چشمه معرفت به اندازه توان و استعداد و استمداد از الطاف خفیه دارندگان آبرو در بارگاه قدس الهی می توانند خویشتن را جهت تعلیم و تربیت و کسب فیض برای حفظ این نظام مقدس که شریان های مقدس آنان هنوز که هنوز است زمین لاله خیز ایران با طراوت نموده اند گام برداشته و از ابواب حکمت و معرفت و از دروازه علم پیامبر کسب فیض نموده و در این وادی الهی که تشنگی و ملالی در آن نیست طی طریق نمایند بسا عاقلانه و منصفانه است که در ابتدای این راه و ایصال الی المطلوب به ارشادات و رهنمودهای عارفان و سالکان الی ... که خویش با سر بلندی و افتخار تمام بدون اندکی انحراف و لغزش و در نهایت عصمت این عقبه کئود دنیوی را یکی بعد از دیگری پیموده اند و پرده های نورانی را گسسته و به چشمه عظمت الهی نائل آمده و سالیان متمادی خیل عظیمی از انسانها و سالکان طریق الی المعبود را مراد بوده اند و در بارگاه عزت و قدسی ربوبی در ناز و نعمت بسر می برند با تأسی به آن والا انسان وارسته جامعه اسلامی را بسر منزل مقصود هدایت و راهنمایی نمایند .

آری سخنان گهربار مولی الموحدین امیر المؤمنین علی (ع) در کتاب گرانمایه نهج البلاغه که ریسمان محکم و نا گسستنی برای رسیدن به اهداف مقدس که همان خدمت به عیال... که هدف از افروزش انسانهاست، گر چه این مسیر مملو از رنج و تعب و پرتگاه های بی رحم و گردنه های سخت است با تمسک به فرمایشات و رهنمودهای امام علی (ع) که بسیاری از ره یافتگان به حریم دوست این راه را پیموده اند، جامعه ایران اسلامی نیز به غایت کمال به هدف نهایی خویش واصل و نایل آید.

حضرت علی (ع) ضمن سخنانان پیامبر گونه خویش بارها و کراراً با یاد آوری حکومت الهی و چگونگی رسیدن به اهداف غایی و نیل به سعادت ابدی در زیر پرچم و حکومت توحیدی و نگریستن به خواستگاه انسانی و نیازهای دنیوی و اخروی و امیال درونی که خداوند تبارک و تعالی در وجود انسان به ودیعه گذاشته ، به امید آن که انسانها با تأمل و تأسی به سخنان امام معصوم (ع) در جهت پرورش و تقویت درون خویش تلاش نموده و حکومتی را که هزاران سال اولیاء و اوصیای الهی تلاش نمودند تا به آن برسند و اکنون به برکت تلاش همه مجاهدان فی سبیل الله سی و سومین سال بهار خویش را می گذرانند به نحو احسن ثبات و اعتلای کلمه توحید و پرچم لاله الا الله و محمد رسول الله (ص) و علی ولی الله (ع) همت نموده و با پیروی از ایشان که راهی فراسوی انسانها نمایان ساخته که رهروان طریقت، با هر قدمی، گامی به سعادت و رستگاری ابدی نزدیک شده و قدمی از شقاوت و گمراهی فاصله گرفته اند .

در این راستا برای بهره مندی از دریای ژرف مطالب بر آموزه های امیرالمؤمنین علی (ع) توفیق یار گردید که تحت عنوان آسیب شناسی اخلاقی اجتماعی به گفتار و فرمایشات آن بزرگوار گوش جان

بسپاریم و راهنمایی های ایشان را استخراج نموده و حداقل بخشی از آن بیانات گهربار مورد بررسی

و تفهیم قرار گیرد و سرانجام این نوشتار شکل گرفت ، که فصل بندی آن بشرح زیر می باشد:

پژوهش حاضر در چهار فصل گرد آوری و تنظیم شده است که به شرح زیر می باشد :

فصل اول : با عنوان کلیات مشتمل بر عناوینی چون : مقدمه ، اهمیت و ضرورت تحقیق، مروری بر

مطالعات انجام شده و..... می باشد .

فصل دوم : مباحثی پیرامون صفات مذموم اخلاق اجتماعی می باشد که شامل مقدمه فصل و مباحثی

چون کبر، تبعیض، تعصب ، فتنه ، ظلم و نتیجه گیری می باشد .

فصل سوم : مباحثی پیرامون صفات ممدوح اخلاق اجتماعی می باشد که شامل مقدمه فصل و

مباحثی چون : عدالت ، مشورت ، تواضع ، بخشش ، حلم (صبر) و نتیجه گیری می باشد .

فصل چهارم : در این فصل نیز به بیان جمع بندی ، نتیجه گیری ، پیشنهادات ، منابع و مآخذ مورد

استفاده در این تحقیق پرداخته است .

1.1.2. اهمیت و ضرورت تحقیق:

با توجه به اهمیت اخلاق اجتماعی لازم است ضعف های اخلاقی موجود در جامعه را آسیب شناسی

کرد و راهکارهای صحیح و درست آن را از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه تبیین نمود. از آن

جایی که لازمه استمرار حکومت و رضایت جامعه از حاکمان و مدیران ارشد نظام حاکم بر کشور

شناخت بهتر و کامل تر از تاریخ و توجه به رهنمودها و منویات تشکیل دهندگان حکومت الهی

بخصوص پیروی از امام عادل حضرت علی (ع) که چگونگی پیشبرد حکومت و عدالت توسط

والیان و حاکمان را تدوین نموده و راهنمایی های الهی گونه برای یک جامعه بشری که خواهان

ترقی و پیشرفت و عزت و سربلندی خویش در متن این دنیای و انفسا که مملو از دغل کاری و حقه

بازی و سیاست بازی است خودی نشان دهد و بینی مستکبرینی که همواره کمر به از بین بردن انسان و انسانیت بسته است و به وسیله مافیای قدرت و ثروت و تبلیغات رسانه ای استکباری شرف و کرامت انسانی را نابود کرده اند ، سر برافرازد ، توجه به دستورات و فرمایشات امامان معصوم و آیات قرآن راهی روشن فرا روی جامعه بشری بخصوص جوامع اسلامی که ادعای پیروی از آنان دارند می گشاید .

واژه هایی مثل: عدالت اجتماعی، تواضع ، امنیت ، مشورت ، و... که از معانی و قداست والایی بر خوردارند، در صورت عدم استفاده و بکار گیری صحیح از آنها خسارت جبران ناپذیری به جامعه اسلامی وارد خواهد کرد . با توجه به آیات و روایات بسیاری در خصوص راستگویی و صدق در گفتار و اعمال ، که پیامبران و ائمه اطهار بر آن تأکید داشتند و احادیث بسیاری در حفظ و صیانت از حیثیت و آبرو و کرامت انسانی آحاد جامعه که زیر چتر حکومت اسلامی زندگی می کنند که هر کدام از آن الگویی روشن برای مسئولین نظام جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت.

« راز عظیم خلقت، گنجینه بزرگ آفرینش، منظور خدا از آفرینش بشر و انبیاء و آنچه را که عرفا و زهاد و اهل علم دارند دنبال آن می گردند، آن سرمگوست، چیزی نیست به جز خدمت به خلق ، آن هم بدون داشتن چشمداشتی. آزاده ای سؤال کرد: چقدر؟ فرمود : آن قدر که خاک بشوی و مردم در رسیدن به خواسته های مشروعشان پا روی تو بگذارند.»¹

در این صورت است که مکتب غنی و ارزشمند اسلام، مطمئناً برای همیشه جهان را تغذیه خواهد نمود. یکی از ظرافت های پیروزی و نشر اسلام در مدت کوتاه عمر شریف پیامبر اکرم (ص) این بود که ذات اقدس حق، پیامبرش را ستوده .

---

¹ ابو ترابی ، علی اکبر ، منشور پاکي و خدمتگزاری ، ج 1 و 2 ، ص 1 .